

A Habsburg Birodalom és Magyarország a XIX. század elején I.

Az 1718-as pozsareváci békével véglegessé váltak a Magyar Királyság határai (ezt megelőzően tulajdonképpen csak nemesi birtokhatárokról beszélhetünk). 1772-ben - Lengyelország első felosztásakor - visszacsatolták a még Luxemburgi Zsigmond által elzálogosított szepességi városokat. A magyar polgári átalakulás megindulásának és a nemzet fejlődésének alapvető kritériuma volt az ország - 1526 után megszűnt - egységes közigazgatásának helyreállítása. A kortársak Magyarországot Magyar Birodalomként említik (Magyarország + Horvátország), a Magyarország megjelölés ekkor nem érinti Erdély és Horvátország, valamint a katonai határőrvidék területét. Erdély és Magyarország egészen 1848-ig csak perszónáluniós kapcsolatban áll (a magyar király egyben Erdély nagyfejedelem is), a magyar országgyűlés és az erdélyi kormányzati szervek nem szólhatnak bele egymás ügyeibe. A polgári átalakulás szempontjából Magyarország kap döntő szerepet.

Az erdélyi reformmozgalom sokkal gyengébb lábakon áll, mint a magyarországi, hiszen Erdélyben a fejedelemnek sokkal erősebb hatalma van, mint Magyarországon (ld. erdélyi országgyűlés, három nemzet, stb.), s ha a fejedelem maga nem akar reformokat, akkor az erdélyi rendek sem tudják azt kieszközölni. Az erdélyi arisztokrácia vagyoni helyzete a magyar köznemesekével egyezik meg.

A magyar közigazgatás legfelsőbb szervei a bécsi Magyar Udvari Kancellária, ill. a budai Helytartótanács voltak. A legfőbb bíróság a pesti Hétszemélyes Tábla volt, mely a Királyi Táblával együtt alkotta a Királyi Kúriát. A pénzügyi igazgatás feladatait a kezdetben Pozsonyban, később Budán működő Magyar Udvari Kamara látta el.

Míg Magyarországon Mária Terézia Urbáriumra rendezte a jobbágyság helyzetét, addig az 1765-ben Nagyfejedelemséggé tett Erdélyben viszont nem vezették be az úrbérrendezést, hiszen ez tulajdonképpen a földesurak összes földjének elvesztésével járt volna együtt. Ez fegyvertény az erdélyi fejedelem kezében is, s az esetleges rendi ellenállás alól alkalmasint az úrbérrendezés kérdésének felvetésével húzza ki a talajt. Az erdélyi nemesek többnyire magyarok, míg a jobbágyság többsége román, ami idővel etnikai konfliktusforrássá válik (kezdetben nem a nemzetiségi, hanem a vagyoni különbségek okoztak feszültséget az erdélyi nemesség és jobbágyság között). A formálódó román értelmiség által kialakított dáko-román származáselmélet képviselői összekapcsolják a jobbágyság kérdést a nemzetiségi kérdéssel, s tulajdonképpen ez annak az oka, hogy a román jobbágyság a nemzeti mozgalom mellé állnak (s az ebből eredő fenyegetettségi érzést később az uralkodó is fegyvertényként használja).

Az 1840-es évek második felére már-már polgárháborús állapotok alakulnak ki Erdélyben, ami az erdélyi magyarságot az unió ügye mellé állítja, mivel remélik, hogy az unió megvalósulása majd a románság etnikai feloldódásához vezet (a polgárháborús állapotok kialakulásának fő oka mindazonáltal az, hogy míg Magyarországon már 1848. áprilisában, addig Erdélyben csak 1848. októberében hirdetik ki a jobbágyság felszabadítását, ill. közrejátsszik a bécsi udvar leplezetlen támogatása is, amely egyenesen utasítást ad az erdélyi felkelésre az általa törvénytelennek tartott magyar állammal szemben). Az erdélyi közigazgatás élén a Bécsben székelő Erdélyi Udvari Kancellária állt, míg a tartományi igazgatás közvetlen vezetését az 1691-ben megszervezett főkormányzóság (Gubernium) látta el. Bár 1737-ben Marosvásárhelyen felállították a Királyi Táblát, bírói hatáskörrel a Gubernium is rendelkezett, a végső fellebbviteli fórum pedig a Kancellária volt. A pénzügyi igazgatás legfőbb szerve az 1740-es években megszervezett Kinstartóság (*Thesaurus*) volt.

A másik problémát Horvátország kérdése jelenti. A XIX. századi Horvátország területe (Háromegye Királyság, *Regna Tripartita Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*) tulajdonképpen a horvát nemzeti mozgalom igényterülete is, míg a magyar *Corpus Iuris* szerint Horvátország csupán három vármegyére (Kőrös, Varasd, Zágráb) terjed ki. A horvátok szerint **Horvátország** (a Háromegye Királyság) a magyar értelemben vett **Horvátországból**, **Szlavóniából** (Pozsega, Verőce és Szerém megyék; eredetileg nem tartoztak a László és Kálmán által meghódított Horvátországhoz, követeik kezdetben a magyar országgyűlésen vettek részt és szavaztak, s nem a horvát *száboron*, ahová csak a későbbiekben küldtek követeket, akik ráadásul nem is szavazhattak), **Dalmáciából** (Nagy Lajos dalmáciai háborúi után Velencéhez kerül, s csak az 1797-es campoformiói békével csatolják újra Magyarországhoz (az örökös tartományokhoz)), **Fiuméből** (1779-ben Mária Terézia adományozza Magyarországnak cserébe a Lengyelország 1772-es felosztásakor szerzett Galíciaért *corpus separatum*ként, azaz elkülönített testként. Többnyire olaszok lakják, s 1918-ig a magyar királyság hivatalos tengeri kikötője, vámszabad-terület. *Kossuth Lajos* a Vukovár-Fiume-vasút tervezésekor ír cikket "Tengerhez magyar!" címmel), ill. a **horvát határőrvidékből** áll (a horvátok később Bosznia-Hercegovinát is igényterületeik közé sorolják). Horvátország reáluniós kapcsolatban áll Magyarországgal, a Magyar Királyság belső autonómiával rendelkező területe, élén a - tisztségét tekintve kb. a magyar nádornak megfelelő - horvát bán áll, aki a magyar zászlósorak egyike is, s akit a magyar király nevez ki (1848-ban, ill. 1867-től a mindenkor magyar miniszterelnök

ellenjegyzésével). A horvát tartománygyűlés (nem országgyűlés!), azaz a szabor Zágrábban székel és törvényhozói jogkörrel bír a horvát belügyekre (pl. igazságszolgáltatás, közoktatás megszervezése, nyelvkérdés (az 1844-es magyar országgyűlésen elfogadott magyar államnyelv nem terjed ki Erdély, Horvátország és a határőrvidék területére)) nézve; de vannak közös ügyek is, melyekbe a horvátok is beleszólhatnak a magyar országgyűlésre küldött követeik révén, akik közül a megyei követek az alsótábla, míg a bán a felsőtábla ülésein vesznek részt, de nem szólnak bele a Horvátországot nem érintő ügyekbe. A horvát nemzeti törekvéseket a Hárommegy Királyság területi egysége mellett a reálunió helyetti perszónalunió megteremtésének igénye is vezeti (ld. függetlenedés, magyar-horvát kiegyezés). A horvát és szlavón törvényhatóságok előbb a horvát bán, majd 1767-1779 között a bán elnökletével Varasdon működő horvát helytartótanács (*Consilium Croatiaum*), majd 1779 után a magyar Helytartótanács irányítása alá tartoztak. Az igazságszolgáltatás feladatait a bán által vezetett Báni Tábla látta el.

A katonai határőrvidék közigazgatási helyzete rendkívül érdekes, tulajdonképpen örökös tartományi státuszban lévő, sem az erdélyi, sem a magyar közigazgatási szerveknek alá nem rendelt terület. Közvetlenül az Udvari Haditanács irányítja, ami a magyar rendekre nézve rendkívül sérelmes, s akik ezért folyamatosan követelik a határőrvidéknek a magyar, erdélyi, ill. horvát kormánysszervek alá való visszahelyezését. Még a XVIII. században alakították ki őket a portyázó törökök elleni védekezésre, bár később ez a feladata már hangsúlytalanná vált, s főleg határőrizeti, ill. a balkáni csempészet megakadályozására, ill. szükség esetén egészségügyi karantén fenntartására irányuló feladatokat látott el. A határőrvidéken állandó, nem magyar etnikumú katonaság áll szolgálatban, amely szinte bármikor bevethető (1848-ban pl. épp az itáliai forradalom leverésén munkálkodnak, ezért csak a tartalék áll a zágrábi katonai parancsnok, ill. horvát bán Jellasics rendelkezésére). Az Udvari Haditanács alá kezdetben öt, később három főhadparancsnokság (Zágráb, Pétervárad, Temesvár) tartozott, s minden főhadparancsnokság meghatározott ezredek (pl. frígiai, oguli, 1. báni, 2. báni) felett rendelkezett. Az ezredek katonáit katonafalvakban telepítették le, s minden katonacsalád meghatározott nagyságú (általában három jobbágyteleknyi) adómentes földet művelt. A falvak férfilakossága rotációs rendszerben váltva adta az épp harcoló, ill. tartalékezredek, valamint a falvakban dolgozók állományát. Jellasics 1. báni ezredét 1848-ban Itáliába vezénylik, ezért csak a kisebb harcértékű tartalék áll a bán rendelkezésére. A főhadparancsnok mellett szervezett hadi bíróságoktól Bécsbe, a Legfelsőbb Katonai Fellebbviteli Bírósághoz (*Allgemeiner Militär-Appellationsgericht*) lehetett fellebbezni.

Ajánlott irodalom:

Gergely András (szerk.): Magyarország története a 19. században. Osiris Kiadó, Bp., 2005.